

Németh Andrea

ESÉLYEGYENLŐSÉG, MOBILITÁSI ESÉLYEK AZ OKTATÁSI RENDSZERBEN

Bevezető

A különböző társadalmak fejlettségének egyik legfontosabb mutatója¹ az eltérő rétegek, osztályok, csoportok mobilitási esélyének hasonlósága ill. különbözősége. Jelen tanulmányban az esélyegyenlőség mértékét és változását kívánjuk feltárni Magyarországon, különös tekintettel az Európai Unióhoz való csatlakozásunk, és a csatlakozási hullámok időszakára, vizsgálva az emberek szemléletmódjában, nézetében bekövetkező változást is. A szemléletmódban bekövetkező változások bemutatásánál ugyanakkor nálunk is, mint a többi, volt államszocialista országban, mindenképpen figyelembe kell venni a rendszerváltás következményeit is, hiszen az ekkor bekövetkező politikai, gazdasági, társadalmi változások alapvetően módosították ezen társadalmak tagjainak értékeit, nézetét is. Az egyik ilyen alapvető, gyökeres változás annak elfogadásában van, amit Sorokin² már 1927-ben kifejtett a Társadalmi és kulturális mobilitás című könyvében. A különböző társadalmak szerkezetét vizsgálva megállapította, hogy egy társadalmat nem az abban található egyenlőtlenségek mértéke (ill., hogy milyen a státuszok elosztása) minősít elsősorban, sokkal inkább, hogy milyen mértékű az emberek esélye arra, hogy a különböző pozíciókat származásuktól függetlenül elfoglalhassák. Így, a politika által generált, és általánosan elfogadott egyenlőségeszme helyét fokozatosan átvette a haladóbb gondolkodás, az esélyegyenlőség eszménye.

Minél fejlettebb, nyitottabb egy társadalom, tagjainak gondolkodásmódjára, általánosan elfogadott szemléletmódjára annál jellemzőbb, hogy a karrier-, mobilitási-, érvényesülési esély lehetőségének megteremtésében a családi háttér nyújtotta különböző „kapott” tőke³ mellett az egyéni teljesítőképességnek meghatározó szerepe kell/kellene, hogy legyen. Az elsődleges szocializációs intézmény, a

¹ A gazdasági-, szociális- és egyéb mutatók mellett, de azokkal szoros összefüggésben.

² Sorokin, Pitirim (1959) *Social and Cultural Mobility*. New York – The Free Press.

³ Tény azonban, hogy sehol sem valósulhat meg tisztán az egyén teljesítőképességén alapuló esélyegyenlőség hiszen a származásban, a családi háttér által adott anyagi-, kulturális- kapcsolati és egyéb tőkében olyan mértékű különbségek vannak, melyek eleve megnehezítik az esélyegyenlőség teljes mértékben való megvalósulását.

származási család nyújtotta különböző tőketípusok, valamint az oktatási intézmények szerepe minden társadalomban meghatározó, ugyanakkor, a fejlettebb nyitottabb társadalmakban általánosan elfogadott, és annak a gyakorlati életbe való adaptálására is jellemzőbb, hogy az egyén életútjának, pályájának alakulásában az illető személyes érvényesülési-, tudásbeli képességének megközelítőleg ugyanakkora szerepe legyen⁴. A meritokratikus szemléletmódnak (Michael Young,⁵ 1958) a politikai elit és a tudományos társadalom által való közvetítése, annak köztudatba való elfogadtatása jellemzője a nyitottnak aposztrofált országokra. Ugyanakkor tudományosan is igazolt tényként fogadhatjuk el (ALOE modell), hogy az egyéni teljesítménynek és a származásból, családi-társadalmi környezetből adódó hatása mellett ugyanakkora szerepe van a velünk született teljesítménynek, valamint a szerencsének is. A képességek, társadalmi előnyök illetve hátrányok, valamint a váratlan lehetőségek, élethelyzet alakulások súlyának megítélése a státuszszerezés szempontjából társadalmi csoportonként, és a tudományos körökben is igen eltérő. Egyes mobilitáskutatással foglalkozó szakemberek úgy tartják, hogy elsősorban nem is az a meghatározó, hogy hátrányosabb, hátrányos körülmények közül származó fiatalok képességük, tehetségük és ambíciójuk révén ki tudnak e emelkedni a környezetükből, hanem, hogy azok az egyének, akik szerencsésebb, jobb anyagi és egyéb körülmények közül származnak, amennyiben nincsen tehetségük, szorgalmuk, érvényesülési hajlandóságuk, le tudnak e szakadni a számukra adott társadalmi szintről (Miller, 1960). Lipset és Zetterberg (1970) feltételezik, hogy egy adott társadalmi rendszer legitimitáshoz nagymértékben hozzájárul, ha a közvélekedés szerint a tehetség és szorgalom „meghozza a gyümölcsét”, és azok, akik, annak ellenére, hogy magasabb társadalmi pozícióba születnek, ha nem tehetségesek, szorgalmasak, nem maradnak érdemtelenül ezen a szinten. Ott, ahol a társadalom tagjainak többsége úgy érzékeli, ill. azt a nézetet vallja, hogy a képességek és a szorgalom nem feltétlenül vezet státuszszerezéshez, ill. az előbbi képességek hiánya nem eredményez státuszvesztést, alacsony mobilitási légkörről beszélhetünk.

Enyedi György nézete szerint Magyarországot, jelenleg, az európai társadalmak rangsorolásában valahol a fejlett országok perifériáján⁶ helyezhetjük el. A mobilitási esélyek rétegenként igen eltérőek, a származás⁷ ennek alakulásában

⁴ A fejlettebb, nyugati társadalmakban már elfogadott, általános gyakorlat az LLL, élethosszig tanulás gyakorlata ugyanúgy, mint az, hogy egy-egy személy élete során több, gyakran 5-8, egymástól eltérő területen dolgozik, lép feljebb (vertikális mobilitás), ill. vált pályát (horizontális mobilitás) a munka során nyert tapasztalat, ill. a felnőttkori tanulás segítségével.

⁵ Young, Michael (1958): *The Rise of the Meritocracy*. London.

⁶ Enyedi György: *Európa peremén?*, in.: Falu, város, régió, 2004. 4. sz.

⁷ Család anyagi-, kulturális-, kapcsolati tőkéje mellett még mindig alapvetően meghatározó a mobilitási esélyek mértékében a származási lakóhely településtípusa, az egyén nemzeti-, kulturális hovatartozása, stb. is.

még mindig igen meghatározó mind a működő gyakorlat alapján, mind az emberek általános szemléletmódja szerint. A fennálló, működő gyakorlat és az általánosan elfogadott, a társadalom többségére jellemző szemléletmód egymást erősítik, egyik a másiknak ugyanúgy lehet az oka, mint a következménye is. Társadalmunk fejlődésének, ezért is, meghatározó eleme a mobilitási esélyek növekedése, és annak különböző rétegek, osztályok számára kiszélesítése, egyenlőbbé tétele. Megvalósítása az Európai Unióhoz való társulásunkkal külön deklarált társadalmi cél, a hatalmon lévő kormány feladata lett. A feltételrendszerek megteremtése komplex, több irányban kiterjedő kutatás-sorozatot, ezeken alapuló intézkedés csomagokat kíván meg, melyeknek közös pontja az esélyegyenlőség megteremtésén (ill. minél teljesebb mértékű egyenlővé tételén) keresztül a társadalom fejlettségi szintjének növelése. És, bár az egyenlőség kényszerű, erőszakos megvalósítására való törekvés, az ilyen irányba való törekvés a merev, fejletlenebb társadalmakra jellemző, paradoxnak tűnő módon az esélyegyenlőség növelése a valóságos egyenlőtlenségek csökkentésével valósítható meg. Ez, elsősorban, olyan intézményrendszerekben valósítható meg, ahol a születési-családi környezetből hozott előnyök vagy hátrányok korlátozzák az egyéni teljesítmény kibontakozását, a személyes képessége érvényesítését.

Az iskola szerepe, annak változása az egyén életútja szempontjából

Róbert Péter Társadalmi mobilitás – A tények és vélemények tükrében című, Budapesten. 2000-ben megjelent könyvében vázolja a különböző kutatási eredményeket és véleményeket az oktatási rendszer és a mobilitási esélyek kapcsán. Az oktatási rendszer szigorú hierarchiájában való előrejutási lehetőség szociológiai megítélése ezek szerint korántsem egyértelmű. Egyes nézetek szerint a felfele való érvényesülésben a származás hatása vertikálisan növekszik: ha az általános iskolában kiegyenlítődik, elterjed a középiskolában, ha ott is kiegyenlített esélyek jelennek meg, szerepe megnő a felsőoktatásban. Ha ezen a szinten is kiegyenlítődnek, úgy a származás az utána következő, munkaerőpiacon való érvényesülésben jelent majd előnyt. Egy másik nézet szerint („életciklus hipotézis”) a származás hatása az oktatási hierarchiában felfele haladva csökken, melynek magyarázata, hogy az egyének minél magasabbra jutnak a szinteken, és „idősebbek” lesznek, annál kevésbé vannak rászorulva a szülői támogatásra. A másik, szintén a származás szerepének a hierarchiában felfelé való csökkenését feltételező nézet, az oktatási rendszerben történő szelekciós folyamatot hangsúlyozza. E szerint az egyre magasabb szinteken mind fokozottabban működik a szelektálási folyamat, ily módon

valóban egyre kisebb befolyásoló szerephez engedve a származás okozta előnyöket illetve hátrányokat. Bár az eltérő nézetek különböző mértékben és irányban súlyozzák a szülői-családi háttér szerepét, olyan vizsgálati eredményről nem tudunk, mely bizonyítaná, hogy a kedvezőbb társadalmi háttérrel rendelkező szülők gyermekeinek ne lenne nagyobb esélye arra, hogy maga is kedvezőbb társadalmi pozícióba jusson.

Mára nyilvánvalóvá vált, hogy a rendszerváltást, és az azt követő kormányzati ciklusok politikai döntéseit kísérő, oktatási rendszerben bekövetkezett expanzió milyen negatív, káros következményekkel járt ill. jár, annak ellenére, hogy valóban több fiatalnak nyílt lehetősége a továbbtanulásra. Az esélyek kiegyenlítődése (származásból származó előnyök vagy hátrányok) korántsem valósult meg. Köztudott, hogy az érettségi devalválódott, és a középiskolai érettségit szerző fiatalok nagyobb része fizikai munkát végző családból származik, míg a gimnáziumokba az érettségivel ill. magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekei kerülnek be. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a felsőoktatásban is: a főiskolákban lényegesen nagyobb arányban találhatunk elsőgenerációs hallgatókat, mind az egyetemeken. Ráadásul mind a középiskolák⁸ mind az egyetemek/főiskolák között markánsan elkülönül a jobb, piacképes iskolák és a kevésbé jó, ill. rosszabb elhelyezkedést, gazdaságilag kevésbé vagy nem megtérülő intézmények tömege. Statisztikailag itt is kimutatható, hogy a jobb munkaerőpiacon való érvényesülést biztosító, magasabb presztízsű egyetemekre, főiskolákra járó hallgatók szülei között jóval magasabb az arány a felsőfokú végzettségű, gyakran menedzser, ill. anyagilag magasabban prezentáltak száma, mint az előbbi szempontok alapján kevésbé előnyös helyzetűek. És bár a mobilitáskutatások adatai alapján nőtt a felsőoktatásba felvett, elsőgenerációs hallgatók száma, ugyanakkor valószínűsíthető például az is, hogy az oktatás ilyen fokú bővülését nem követte az értelmiségi családokból származó 18 évesek aránya, és az üresen maradt, kevésbé magas presztízsű intézmények hallgatóinak számát duzzasztotta fel az elsőgenerációs hallgatók tömege. Mindezek tükrében, az oktatási rendszerben tapasztalható expanzió ellenére sem mondható el, hogy itt megvalósult volna az esélyegyenlőség növekedése.

Mentorprogramok az oktatási rendszerben

A mobilitási esélyek alakulásának meghatározó intézménye az iskola. Az esélyegyenlőségi programok jelentős hányada az oktatási rendszerben manifesz-

⁸ A különböző szakértői vélemények megoszlanak arról, hogy a kettős, 6+6-os ill. 6+4-es oktatási rendszer milyen szinten járul hozzá az esélyegyenlőség fenntartásához;

táladik, egyenlőre nyilvánvalóan, közepes-, vagy alacsony mértékű sikerrel. Ezt támasztja alá, hogy a bujtatott, vagy kevésbé bujtatott iskolai szegregáció (mely alapjai már az előd intézményekben –óvodákban- is jelen vannak) ugyanúgy részese ma is oktatási rendszerünknek, mit régebben. A kedvezőtlen jelenség felszámolására az éppen hatalmon levő kormányok intézkedéseikkel (kormány programok, törvényi szabályozás, stb.) csakúgy igyekeznek tenni, mint a civil szerveződések, non-profit szervezetek.

Politikai döntések és szándékok, valamint uniós tagságunkkal együttjáró kötelezettségek eredményeként a 2005-2006-os tanév során létrejöttek a különböző oktatási szinteken, eltérő működési feltételekkel és különböző szervezeti felépítéssel rendelkező, az esélyegyenlőség nevében működtetett, országos szintű mentorprogramok⁹. Az általános és középszintű oktatási intézményekben a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok beilleszkedését, tanulmányinak sikerességét oktatók közreműködésével megvalósított személyes segítségnyújtással, a felsőfokú intézményekben felsőbb évfolyamos hallgatók közreműködésével valósítják meg. A deklarált cél, az oktatási hierarchia minden szintjén a beilleszkedés megkönnyítése mellett a lemorzsolódás esélyének csökkentésén át, az adott iskolai típust követő továbbjutási lehetőség – középszintű oktatást követően az elhelyezkedés, vagy még inkább a továbbtanulás, felsőfokú iskolákban a munkaerőpiacon való sikeres elhelyezkedés, és érvényesülési esélyeknek a szerencsésebb, jobb családi háttérrel rendelkező társai-kéhoz hasonló lehetőségek lehetőségének megteremtése – minél nagyobb arányú megvalósítása. A különböző programokat az Oktatási Minisztérium (ma Oktatási és Kulturális Minisztérium) működteti, melyekhez a különböző hierarchikus szinteken (nyilvánvalóan az adott szinten való érintettek keretszámának figyelembevételével) eltérő feltételeket biztosít.

A programok működését, gyakorlatban való sikeres megvalósítását több külső feltétel nehezíti. A (évente módosuló) törvényi szabályozás az egyik feltétel, amely meghatározza – többek között – az érintettek körét, a társadalom többségének véleményével. Ebben nincs semmi meglepő, a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzet definiálása midig és mindenkor nehézségekbe ütközött, meghatározásnál az aktuális gazdasági-, társadalmi-, politikai körülmények figyelembevétele mellett a különböző statisztikai-, demográfiai mutatók is közrejátszanak. Bonyolult feladat meghúzni a határt, hogy a társadalom mely rétegei, csoportjai szorulnak leginkább ilyen irányú támogatásra. Az erkölcsi, morális problémát elsősorban a

⁹ Jelen tanulmányban az oktatási intézményekben működő, szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok tanulmányait elősegítő mentorprogramokkal foglalkozunk.

kiszorulóik köre okozza: kik azok, akik valóban nem, ill. kevésbé szorulnak rá a mentori támogatás segítségével megvalósított esélyegyenlőségi programok támogatására. Más a köztudatban élő hátrányos helyzetűek meghatározása (alapvetően a kisebbségeket, romákat sorolják ide, de a családok anyagi-, foglalkozási-, iskolázottsági helyzete is egyre inkább meghatározóvá válik), és megint más a tudományos (itt is folyamatosan változó), valamint a jogi kategorizálás. A tudományos meghatározás sem lehet sohasem egységes, bár a külső körülmények figyelembevételével, és a változások, valamint az adott cél számbavételével specializációnként finomításokra, árnyalásokra az elméleti megközelítések során több lehetőség nyílik, mint az aktuálpolitikai-, gazdasági-, racionális keretek közé szorított jogi kategorizálás esetében. Mindig voltak, vannak, és lesznek kisebb-nagyobb társadalmi csoportok, akik valamilyen szempontból – jogosan – kiszorítva érzik magukat az érintettek köréből, és olyanok is, akiket a társadalom egyes tagjai nem tartanak oda valónak (köztudomású például, hogy rosszabb gazdasági feltételek, reformok bevezetésének időszakában a rászorulóik körének tágulásával együtt nőhet az együvé tartozás, empátia mértéke is, de nő azon véleményűeknek hangot adók aránya is, akik nem tartják jogosultnak az egyes csoportok rászorultságát). A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a hátrányos helyzet definiálásánál soha nem lehet pontosan meghatározni, elkülöníteni az okokat és következményeket, amolyan „tyúk-tojás” analógia áll fel: nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy egy fiatal azért van társaihoz képest hátrányban, mert szülei iskolai végzettsége alacsony, és ennél fogva(?) nincs, vagy alacsony jövedelmet biztosító állásuk van, etnikumuk, ill. származásuk miatt hátrányos megkülönböztetésben részesülnek, rossz anyagi-, lakófeltételek állnak a rendelkezésükre, vagy éppen rokkantak, ill. nincsenek (állami gondozottak, tartós nevelésbe vettek), stb. Ezek súlyozása, kiemelése, „igazságos” ok-okozat meghatározása lehetetlen, ennél fogva mindig önkényes. A definiálás tehát mindig súlyos nehézségekbe ütközik, tökéletes sohasem lesz, nem is lehetséges. A programokat működtető szervezeteknek, az abban ilyen vagy olyan módon résztvevőknek a folyamatos alkalmazkodás mellett gyakorta meg kell küzdeniük a társadalmi nyilvánossággal, működésük deklarálásához el kell fogadtatniuk tevékenységük jogosultságát a környezettel. Ehhez a pozitív politikai szándék, a média közvetítő szerepe, az oktatásügyben végrehajtott reformok óhatatlanul szükségesek, elkerülhetetlenek. Ez utóbbiak segítségével nélkülözhetetlen társadalmi szintű elfogadás, sem a szükséges erőforrások (anyagi-, humántőke-, stb.) előteremtése, fenntartása nem lehetséges!

További súlyos, a hatékony működést nehezítő probléma, hogy az elviekben egymásra épülő programoknak nincsen semmiféle kapcsolatuk, együttműködés közöttük a gyakorlatban (egyelőre) nem áll fenn. Az alapvető hiá-

nyosságot elsősorban a szervezetek túlterheltsége okozza, kiterjedt feladatkörük, működési feltételeik alapjait biztosító tényezők hiányában (vagy annak megteremtési törekvése mellett) erre úgy tűnik, jelenleg nincs kapacitásuk. Pedig a oktatási rendszer szoros hierarchiájában egymásra épülő, annak (elvékben legalábbis mindenképpen) szerves részeként működő mentori rendszer hatékony működéséhez alapvetően szükség lenne ezen alprogramok között a gyakorlatban is megvalósuló szakmai együttműködésre.

A mentori tevékenység képzési rendszerének hiányossága, oktatásának felsőfokú- és egyéb szinten, módon való elégtelensége szintén hozzájárul ahhoz, hogy a programban résztvevő, a középiskolákban tanító tanárok, ill. a felsőfokú intézményekben tanuló mentorok tevékenységüket ne tudják professzionális módon megvalósítani. Ez pedig, ahhoz, hogy a program valóban jól működjön (melynek sikere a gyakorlatban is hozzájárulna az esélyegyenlőségi eszme irányába való elmozduláshoz, nem is beszélve arról, hogy megoldódhatna a mentori tevékenység társadalmi szinten történő egyre szélesebb körben való elfogadtatása, melynek szükségességéről a korábbiakban már írtunk) nélkülözhetetlen, és immár halaszthatatlan is. Jelen helyzetben, – úgy tűnik – a szükséges tananyagokat nem egységesített, és akkreditált formában ad hoc módon, de a témában általában jártas szakemberek, szakértők készítik, ill. a kompetens, a programokban aktívan résztvevő dolgozók írják össze. Mind a mentorok felsőfokú, szakirányú és professzionális képzését, mind a területen dolgozók továbbképzését szükséges lenne megvalósítani ahhoz, hogy az oktatási intézményekben, a mentori tevékenység közreműködésével megvalósított esélyegyenlőségi programok a gyakorlatban is sikeresek legyenek!

A mentori tevékenység az alsóbb szinteken folyamatosan, a résztvevő diákok tanulmányi ideje alatt annak befejezéséig tart, míg a felsőoktatási intézményekben megvalósított tevékenység az egyetemekre/főiskolákra felvételt nyert, az ott működő mentorprogramba jelentkező hallgatók (jelenleg szociálisan fokozottan hátrányos kategóriába sorolt fiatalok számára nyitott a lehetőség) tanulmányaik első évében tart. Ez utóbbi elégségesnek tűnik, hiszen az ide kerülő fiatal felnőtteknek ahhoz, hogy kiigazodjanak a számukra új környezetben (mely az esetek döntő többségében földrajzilag is eltérő az eddigiektől: a többség lakókörnyezetétől távol eső településen, egyetemi városban folytatja tanulmányait), intézményrendszerben, a tanulmányaikkal kapcsolatos ügyek útvesztőiben, és kiépítsék a saját kapcsolathálójukat, elég egy év mentori segítségnyújtás a fent vázoltak megvalósulásához.

A programok sikerességét alapjaiban meghatározza, hogy kik, milyen motíváltsággal jelentkeznek mentornak. Jelenleg, mind az általános-, középfokú- és

felsőfokú intézményekben működő mentorok részesülnek ösztöndíjban. Bár az összeg nagysága nem túl magas, a köztudottan alacsonyán honorált pedagógusok, és az ösztöndíjban részesülő hallgatók számára talán mégse tűnhet elhanyagolhatónak. Feltételezhető, hogy ugyan egy ilyen típusú, segítségnyújtáson alapuló mentori szerepre jelentkezők szociálisan érzékenyebb beállítódásúak vagy aktív közösségi szerepvállalás jellemzi a habitusukat (tapasztalataink szerint nagy arányban jelentkeznek az intézményen belül egyéb, a közösségeket valamilyen módon összefogó szervezete, egyesületek tagjai is) számmal, a motiváltságuk számbavételekor az ösztöndíjban való részesedés sem lehet elhanyagolható, és a vázolt okok miatt reálisan nézve teljes mértékben nem is kell, hogy az legyen. A program szervezőinek feladata, hogy a sikeres működés érdekében a mentorok kiválasztásakor a jelentkezők motivációit, ill. hozzáállásukat (pl. szociális érzékenység, intézmények szervezeti felépítésében, szociális-, és egyéb hallgatói érdekérvényesítésben való jártasságukat, a különböző szervezetek, tanuló-, és szabadidős csoportokban való szerepvállalási készségüket, vagy éppen az ösztöndíjhoz való jutás reményét) rangsorolják, és ez alapján ki tudják szűrni az alkalmas mentor jelentkezőket. Több európai országban az oktatási intézményekben funkcionáló mentori tevékenység már önkéntes alapon működő hálózatokon alapul. Angliában, Németországban és más, gazdaságilag jobb helyzetben lévő országban, ahol a demokratikus működésnek is nagyobb hagyománya van, például megszokott (és elvárt), hogy a munkáltatóhoz beadott önéletrajzban szerepeljen valamilyen, a felsőfokú tanulmányok ideje alatt folytatott, önkéntes munka. Kutatások is alátámasztják, hogy a munkaadó is jól jár, ha a munkavállaló tanulmányai ideje alatt a szakmai gyakorlatot szerez ilyenfajta tevékenységen alapuló szervezet aktív tagjaként. Az önkéntes munkát végző aktivista (a felsőfokú intézmények esetében az oda járó hallgató, mint leendő munkavállaló) számos készséget, tapasztalatot, és különböző tőketípusokat szerezhet meg, sajátíthat el a mentori tevékenység során. Ilyenek, többek között a közösségi munka iránti elkötelezettség készségének kialakulása, fejlesztése, a tevékenység során megszerzhető tőkefajták (tudás, ismeretek, kapcsolati tőke, szervezetben történő együttműködés készsége, stb.) megszerzése, felelősségvállalásra való képesség kialakulása, stb. Ezen készségek, és munkatapasztalatok mindenképpen előnyt jelentenek az iskola befejezését követően, a munkaerőpiacon való érvényesülésben, mint írtuk, az EU-s tagországokban már megszokott, és úgy gondoljuk, hogy idővel Magyarországon is az lesz. Ahhoz, hogy ez a gyakorlatban is megvalósuljon, le kell, hogy zajljon egy átfogó társadalmi szemléletmód-váltás, melynek csírái már nálunk is megjelentek (és több-kevesebb sikerrel kibontakozó félben vannak, ill. működnek), bár, tapasztalataink alapján még nagyon messze vannak a tökéletes

kívánalmaktól (civil-, és nonprofit szektor, elsősorban önszerveződéssel létrejövő alapítványok). El kell, hogy terjedjen az önkéntes munkáról általánosan kialakított kép, mely szerint az egy passzió, amit vagy a felső közép-, ill. felsőosztály tagjai végeznek valós segítő szándék céljából vagy esetleg „úri passzióból”, vagy az igen nagyfokú segítő hajlandósággal megáldott emberek szándékuk kiteljesítése végett. Pozitívumként itt jegyeznénk meg azt az átfogó kutatást, melyet Szakál Gyula és társai végeztek 2003-ban egyetemista hallgatók körében (in: Szakál Gyula – A. Gergely András szerk. Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták, MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2004.). Az aktív klubtagságot, az önkéntes munka végzését valamely szervezetben vizsgálva megállapították, hogy minden esetben csökkenti az egyén megbetegedési esélyeit (boldogabbak, nagyobb a kapcsolati tőkéjük, fontosnak, esetleg értékesnek érzik magukat, stb.)

A fent leírt önkéntes munka nemcsak a mentorok számára jelenthet előnyt. Tartalmasabbá, és hatékonyabbá teheti a mentorprogramok működését, amennyiben a program minden résztvevőjét be tudná vonni az önkéntes munkákba, ill. a lehetséges önszerveződéssel létrejövő tanuló-, ill. szabadidős csoportosulásokba¹⁰. A kamatoztatható tudás- és tőketípusok közül itt most kiemelnénk a megszerezhető kapcsolati tőke fontosságát, amely éppen a hátrányos családi háttérrel rendelkező diákok, ill. az elsőgenerációs hallgatók körében jelenti a legnagyobb hátrányt. Kutatási eredmények bizonyítják, hogy a megfelelő társadalmi-, kapcsolati tőke (nyilvánvalóan meghatározó a kapcsolati tőke minősége között) legalább akkora, és a minőségtől függően hatványozottan nagyobb szerepet játszhat a karrier-, és mobilitási esélyek sikerességében, mint a szerencsés származási környezet). Ezek kiépítéséhez, alapjainak megteremtéséhez (itt elsősorban a felsőfokú intézményekbe járó, elsőgenerációs hallgatókra gondolva) az önkéntes munkák, ill. közösségi programok kiváló terepet biztosítanak. Éppen ezért szükségszerűnek látszik, annak a – felsőfokú intézményekben működő mentorprogram által mostanában megindulni látszó – törekvésnek a kiszélesítése, és sikeres működtetése, hogy az ilyen jellegű önszerveződéssel alapuló megmozdulások a gyakorlatban folyamatosak, és megvalósítottak legyenek.

Ugyanezen szempontból nagyon fontos, megvalósítandó területnek tartjuk, hogy a mentorprogramokban résztvevő mentorok a hallgatói érdekérvényesítés, és a szociális-, és pályázati lehetőségek ismerete mellett sajátítsák el a kollégiumi (ide értve a szakkollégiumokat, és láthatatlan kollégiumokat is) el-

¹⁰ Tudomásunk szerint a felsőoktatásban működő, szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok mentorálásával foglalkozó Mentorprogram ez irányba is igyekszik kiteljesíteni tevékenységi körét.

helyezkedés adminisztrációs, és egyéb kötelezettségeivel járó tudást is, hiszen a fenti intézmények katalizátorai az egyetemeken/főiskolákon működő tanulmányi-, szakmai-, szabadidős csoportosulásainak. Nem beszélve arról, hogy az így megtakarított idő, és pénz átranzszformálható szakmai-, és egyéb tudássá, ill. kapcsolati-, és kulturális tőkévé. A szociális hátrányokkal a mentorprogramokba kerülő diákok, hallgatók pont az előbb felsorolt tudással (pl. internet helyes használata, tanulási készség, kiterjedt baráti kör, kulturális sokszínűség, stb.) rendelkeznek kevésbé, melynek megszerzését, amennyiben nem jutnak kollégiumi férőhelyhez gátolja a hosszú, utazással eltöltött idő.

Hazánkban, 2005/2006-os tanév elején az esélyegyenlőség eszméjének szellemében létrehozott, az oktatási intézményekben működő mentorprogramok sikerességét tudomásunk szerint kutatási eredményekkel még nem vizsgálták. Kimenetelét (a tanulmányok sikeres befejezését, és az azt követő elhelyezkedési-, ill. továbbtanulási arányt) is csak 2-3 év múlva lehet első körben tisztán statisztikai eredményekkel igazolni (akkora végeznek a programba első évesként kerülő diákok és hallgatók). A programok viszonylagos frissessége, és társadalmi beágyazottságának hiánya, valamint a szakmai szinten való elmaradás megkívánja a fent vázolt területek kiépítését, ahol már megindult, annak folyamatos fejlesztését. Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy mind a szakmai élet, mind a politikai törekvések megindultak ennek irányába, de ez nem ad, adhat okot az elégedettségre, mindaddig, amíg az oktatási rendszerekben működő mentorprogramok gyakorlati hasznosságáról számszerűen, tapasztalati módon is meg nem tudunk győződni. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson mind az említett, politikai szinten működő, döntéshozói jogosítványokkal rendelkező szervezeteknek, mind a szakmai-, és tudományos közösségnek-, a médiának, és a szélesebb társadalmi közösségnek, csoportosulásoknak össze kell/kellene fognia.